

Sibīrijas rubīnrīklīte *Luscinia calliope* pirmoreiz konstatēta arī Latvijā

JURIS LIPSBERGS

Pērnajā rudenī, 2016. gada 3. novembrī, veicot putnu ķeršanu gredzenošanas nolūkos Salacgrīvas pilsētas dienvidu nomalē Lauteros, tīklā tika noķerts arī kāds zvirbulveidīgo kārtas no pirmā acu uzmetiena gredzenotāja neatpazītas sugas stipri novārdzīis īpatnis, bez jebkādam zemādas tauku rezervēm. Pēc ārējā izskata un apspalvojuma šis putns atgādināja lakstīgalu *Luscinia luscinia*. Taču šķita, ka šādu putnu redzu pirmoreiz, un pieļāvu varbūtību par kāda neregulāra ieceļotāja iemaldīšanos mūsu pusē. Taču pretstatā 15. oktobrī (2016.g.) manu paziņu turpat Lauteros noķertajām divām Sibīrijas peļkājītēm *Prunella montanella* (Matrozis u.c. 2016), kam sava labi izteiktā un krāšņā spalvu tērpa dēļ jau pa gabalu un bez ielūkošanās noteicējos bija nosakāma sugas piederība, mans putns, pat rokā turēts, savu sugas piederību tik skaidri atklāt nesteidza. Turpmākie pūliņi noslēpumainās viešņas noteikšanā jau ļāva droši apgalvot, ka tā tiešām ir ieceļotāja no austrumiem – Sibīrijas rubīnrīklīte *Luscinia calliope*, pirmā dzīves gada mātīte. Pirmie šie publicētie ziņojumi par Latvijas faunai jaunās putnu sugas – Sibīrijas rubīnrīklītes – noķeršanu Salacgrīvas Lauteros parādījās jau pērn (Anon 2016; Liepiņa 2016).

Sibīrijas rubīnrīklītes *Luscinia calliope* izbāznis Latvijas Dabas muzeja fondos.

Šā putna noķeršanas vietas apkārtnē pie Lauteriem ir izsmēloši raksturota jau iepriekš minētajā R. Matrozā un līdzautoru publikācijā. Precīzēšu vienīgi tīklu izvietojumu piekrastes joslā no pludmales rietumos līdz Lauteru meža malai austrumos, kas kopā veido aptuveni 250 metrus. Sibīrijas peļkājītes tika noķertas pludmalei tuvākajā tīklvietā (tikai 35 m attālumā no pludmales liedaga), kamēr Sibīrijas rubīnrīklīte notverta Lauteru dārzā, aiz dzīvojamās mājas uzlikta tīklā, 145 m attālumā no liedaga un 100 m attālumā no meža. Abos gadījumos tīkli bija izvietoti aptuveni 3 m platos klajumos starp krūmājiem.

Nemot vērā apstākli, ka putns bija fiziski novārdzīis (bez tauku rezervēm) un iestājušies putnu migrācijai nelabvēlīgi meteoroloģiskie apstākļi (sākusies stipra snigšana un pazeminājusies gaisa temperatūra), tika pieņemts lēmums šo putnu kādu laiku līdz atlabšanai paturēt nebrīvē. Tas turēts krātiņā iekštelpās, tīcis piebarots, bet, diemžēl, tomēr nobeidzies. Lai saglabātu šo reto eksemplāru, putns tika nodots taksidermistam Valdim Rozem, kurš to preparēja un nodeva Latvijas Dabas muzeja ornitoloģiskajai kolekcijai.

Ieskats Sibīrijas rubīnrīklītes sistemātiskajā piederībā

Jāatzīmē, ka Sibīrijas rubīnrīklīte savā ziņā izrādījusies “ciets rieksts” un radījusi neērtības tās pētniekiem jau kopš šīs sugas pirmpraktišanas laikiem. Tālab arī neliels ekskurss Sibīrijas putnu apzināšanas vēsturē. Šīs sugas atklājējs ir vācu izcelsmes dabaspētnieks Petrus Simons Pallas (*Petrus Simon Pallas, 1741–1811*). Jau pats Pallas, rubīnrīklītes sistemātisko piederību meklējot un slīpējot, bija spiests tās zinātnisko nosaukumu vairākkārt

Foto: D. Boiko

mainīt šādā secībā: *Motacilla calliope* (1776), *Erithacus calliope* un *Luscinia calliope*. Nākamās pārmaiņas sugas nosaukumā veicis angļu dabaspētnieks Džons Gulds (*John Gould, 1804–1881*), kurš izdalīja īpašu ģinti *Calliope*, un tādējādi rubīnrīklīte ieguva jaunu sugas nosaukumu – *Calliope calliope* Gould 1836.

Atgriezoties pie P.S.Pallasa personības un viņa raženās darbības Sibīrijas u.c. novadu putnu faunas izpētē, der zināt, ka 1767. gadā viņš uzsācis savu darbību Pēterburgas Zinātņu akadēmijā, kopš tā laika faunas, floras, etnogrāfijas un citu jomu pētniecības nolūkā veicis un vadījis vairākas gadiem ilgas ekspedīcijas ne tik vien Sibīrijā, bet arī citos reģionos, un šī darbība bijusi apbrīnojami rezultatīva. Šo rindu autors cienījamo akadēmiķi pat nodēvētu par Sibīrijas Linneju, jo kopumā viņš atklājis un devis zinātniskos pirmaprakstus pavisam 71 putnu sugai (materiāli no autora pers. arhīva izrakstiem, kas tapuši 1961. un 1962. gadā Čelabinskā un Permā, kur tolaik nācies dienēt). Tas ir neticami liels skaits putnu sugu šim reģionam, ja salīdzinām ar citu pētnieku analogiem veikumiem, atskaitot vienīgi pašu zviedru sistemātiķi K. Linneju. Turklāt Pallass aprakstījis arī daudzas citu dzīvnieku un augu sugas.

Aplūkojot sugas zinātniskā nosaukuma lietojumu, konstatējams, ka vēl 20. gs. otrajā pusē un līdz pat mūsdienām šajā ziņā vienprātība nav bijusi, jo gan Krievijas dažādos reģionos, gan Rietumu zemēs tiek lietots gan *Calliope calliope*, gan *Luscinia calliope*. Latvijā ieteiktā Holarctikas putnu nosaukumu sarakstā (Strazds u.c. 2014) lietots *Luscinia calliope*, pie kura šeit pieturējies arī autors, kaut gan A. Celmiņa veidotajā interneta lapā “Putni Latvijā un pasaulē” (www.putni.lv) tiek lietots *Calliope calliope*. Vēl pieminams Z. Spura dotais latviskais nosaukums Taigas rubīnrīklīte *Erithacus calliope* (Spuris 1992).

Sastopamība ligzdošanas areālā un neregulārie novērojumi Eiropā

Plašais Sibīrijas rubīnrīklītes ligzdošanas areāls aptver Sibīriju no Urāliem līdz Krievijas Tālo Austrumu piekrastei (Sahalīnas salu ieskaitot), kā arī Japānas un Korejas ziemeļdaļu. No pamatareāla izolēta šīs sugas populācija atrodas Ķīnas ziemeļaustrumu daļā. Sibīrijas rubīnrīklīte mīt mežu, meža stepju un (retāk) arī stepju joslā. Ligzdo arī kalnu tundrās, līdz 2000 m augstu virs jūras līmeņa. Mēdz uzturēties galvenokārt uz zemes, kur zālājā arī ligzdo. Ziemeļaustrumu apgabals iekļauj Ķīnas dienviddaļu, Nepālu, Indijas ziemeļaustrumu daļu, Indoķīnas pussalas valstis un Filipīnas (visas ziņas, ar nelieliem precizējumiem, no: Clement, Rose 2015).

Novērojumu ārpus regulārā areāla ir samēra maz. Eiropas valstīs pēdējās desmitgadēs (1974.–2016.g.) ir zināmi vismaz 22 novērojumi. Vientuļo putnu novērojumi atzīmēti galvenokārt rudenī (periodā no 3. oktobra līdz 10. novembrim, n=19), bet citos gadalaikos ļoti reti (15. janvāris, 25. maijs, 6. jūnijs). Lielākoties novēroti tieši jaunie putni. No Baltijas valstīm līdz šim bija zināms tikai viens tēviņa novērojums Igaunijā 25.05.1974. Arī Skandināvijas valstīs reģistrēti tikai daži novērojumi: Somijā 15.10.1991., 12.10.2000. un 27.10.2005., Zviedrijā (Gotlandē) 10.11.2013., bet Norvēģijā ir divi novērojumi (noķerti un apgredzēti jaunie putni) – 06.10.2005. un 01.11.2008. Citās Eiropas valstīs arī ir tikai gadījuma novērojumi: Vācijā pirmais (un vienīgais) putns atzīmēts 06.06.2011., Slovēnijā – 24.10.2013., Holandē – 15.01.2016. Visvairāk novērojumu ir tālākajā Eiropas galā – Lielbritānijā, kas vairāk izskaidrojams ar ļoti lielo putnu novērotāju skaitu. Pavisam 40 gadu periodā tur reģistrēti gan tikai 12 apstiprināti novērojumi: 09.10.1975., 19.10.1997., 25.10.2001., 17.10.2003., 23.10.2005., 26.10.2006., 05.10.2007., 18.10.2011., 23.10.2012., 21.10.2013., 03.10.2014. un 20.10.2015. Ņemot vērā iepriekš minēto, šīs sugas

novērojums Latvijā pilnīgi atbilst raksturīgākajiem jauno putnu iekļaušanas gadījumiem rudens mēnešos Eiropas valstīs.

Autora īpašais komentārs

Vispārzināms ir fakts, ka putnu rudens migrāciju procesa pašās beigās reizi pa reizei tiek konstatēti tādi īpatņi, kas nolemti nenovēršamai bojāejai. Acīmredzot kādu slēptu, mums nezināmu iemeslu dēļ arī konkrēti aplūkojamajā gadījumā tiklā iekļuvušais putns jau pirms sagūstīšanas bija pietuvojies visai kritiskam nolemtības līmenim, proti – iztērējis visus savus pēdējos vitāli nepieciešamos enerģijas resursus, kas vajadzīgi dzīvības uzturēšanai. Pat veterināra iejaukšanās šeit vairs nelīdzētu. Un mazputniņš kļuva mazkustīgs, un, knābi aiz spārna aizbāzis, mierīgi aizsnaudās, lai vairs nepamostos... Iedarbojās Dabasmātes gudri radītais bezsāpju nāves scenārijs – fenomens, kuru ļoti trāpīgi par mirstamo miegu savulaik nodēvējis mūsu leģendārais “brīvā laika ornitologs”, kā viņš pats mēdza teikt, (pēc pamatprofesijas psihiatrs) Kārlis Vilks (1900–1993), kurš šo jautājumu aplūkojis arī savā grāmatā “Atmiņas par putniem” (Vilks 1986).

Atsevišķu putnu bojāeja dabā norit nepārtraukti un ir neatņemama evolūcijas sastāvdaļa. Tālab, it īpaši jau bioloģiem, šādus gadījumus nevajadzētu uztvert pārlietu sakāpināti un emocionāli, sacelot ūdens glāzē īstu vētru. Visiem mums būtu vēlams tapt vairāk tolerantiem un lūkoties uz dabu un tās iemītniekiem ar plašāku redzējumu, ne tik vien nemitīgi rokoties neskaitāmajos paragrāfos un nolikumos. Viena maldu viesa zudums nenodara nekādu postu populācijai. Nedomāju gan, ka, tomēr palaidis savu neglābjamo gūstekni tūdaļ vaļā, lai tas jau kādā tuvējā kaimiņpagalmā kristu kaķa nagos vai kļūtu par vieglu ēsmu zvirbulvanagam *Accipiter nisus* vai lielajai čakstei *Lanius excubitor* u. tml., es būtu rīkojies jelicik pareizāk. Visos laikos ornitologi pieturējušies pie vispārpieņemtas atziņas, ka posta stāvokli nonākušajiem ir jāpalīdz.

Reizēm izbrīnu rada pat sertificētu ekspertu pārlietu klišeiskie un apriorie priekšstati virknē jautājumu. Tāds, piemēram, ir pieļāvums, ka gluži visi tiklā noķertie putni arvien ir pietiekami žirgti un veseli, lai sasniegtu visattālākos sava migrācijas ceļa galapunktus. Īstenībā jebkurā migrācijas virtuālās trases punktā potenciālajam tāllidonim var draudēt fatāla aizkavēšanās, kas var beigties pat letāli. Par iemeslu tam var būt jau pirms putna noķeršanas gūtās traumas, saindēšanās un dažnedažādas citas likstas, kā arī spontānas iedarbības. Aina mēdz būt daudzkārt komplikētāka, nekā šķiet. Tādējādi jau pirms sagūstīšanas brīža putnam var būt arī daļēji traucēta vai pat pilnībā zudusi lidošanas spēja.

Šādās situācijās nonākušie īpatņi ir akūti pakļauti bojāejas draudiem un nereti paši instinktīvi pietuvojas cilvēku mītnēm. Tieši tā notika ar 2001. gada 21. novembrī Ikšķilē pirmoreiz Latvijā konstatēto raibo zemesstrazdu *Zoothera dauma*, kur tas, no aukstuma sabozies, tupējis uz dārza taciņas un arī ticis saņemts ciet (Kazubiernis 2002). Lai gan putnam nekādu savainojumu nebija, tas, brīvībā palaists, pēc dažām dienām atkal tika turpat tuvumā notverts atkārtoti un ievietots Rīgas zoodārzā. Nav šaubu par to, ka dabā tas nebūtu izdzīvojis. Nudien šis bija pavisam triviāls un gadalaikam tipisks notikums, kad pati daba

pirms ziemas mēdz atsijāt kārtējo artavu vārgo un nevarīgo. Tāpēc gluži pašsaprotams šķiet arī tas, kā šā putna atradējas Ausmas Bēniņas izklāsts par šo notikumu īpašu interesi vadošo ornitologu kabinetā nerada un atnācēja ar dzeltenajā turgussomā tupošo atradenu tika "pāradresēta" uz blakustelpu – pie lauku ornitologiem, kuriem neveiksmīgais lidonis arī atstājams tā turpmākā likteņa izlemšanai. Nejaušas sagādīšanās pēc tieši šā raksta autors patrāpījās pirmais ienācējas ceļā un izcēla dienasgaismā no pasniegtās dzeltenās somas glābjamo putnu. To rokās pagrozījis un no visām pusēm rūpīgi aplūkojis un no pēkšņās apskaidrības milzīgā satraukuma nedaudz atgārdies, tomēr manāmi drebošā balsi klātesošajiem kolēģiem pavēstīju, ka putns, kuru man ir tā retā izdevība savās rokās turēt, pavisam noteikti nav no Latvijā mītošajiem meža strazdiem, bet, acīmredzot, pieder kādai no Sibīrijas strazdu sugām. Šie manis izrunātie vārdi bija kā zibens spēriens, kas lika visiem drudžaini sarosīties. Pēc kāda brīža, pētot šo putnu tālāk (un jau ar Eiropas putnu noteicēju rokās), J. Kazubiernis nosauca īsto sugu – *Zoothera dauma*!

Arī savulaik (1971. gada 15. septembrī) no Papes ezera piekrastē izlikta tikla man nācās pašrocīgi izņemt Pallasa ķauķi *Locustella certhiola*, dēvētu arī par raibas-tes sisinātājķauķi (pēc Z. Spura

(1992)). Tādējādi man neklātos žēloties, ka no Sibīrijas nākušie maldu viesi no manis būtu īpaši vairījušies, drīzāk jau gluži otrādi. Turklāt savādi, ka abas reizes Latvijā konstatētās putnu sugas mūsu visnotaļ čaklajiem putnu vērotājiem gan joprojām nav rādījušās. Nebūdam skaudīgs un nenovīdīgs, novēlu viņiem turpmāk lielāku veiksmi nekā līdz šim!

Man šķiet, ka nemelošu, apgalvojam, ka savu samērā ilgo ornitoloģisko gaitu laikā esmu izglābis ne vienu reizi vien vēl glābjamu putnu visdažādākajos apstākļos un situācijās. Uzskatu par savu pienākumu atvainoties visām tām personām, kas manis dēļ saceltās ažiotažas gaitā bijuši spiesti neracionāli tērēt sava laika budžeta neatgūstamos resursus, kā arī, šīs polemikas gaitā iejaukti, iespējams, jutušies kaut kā aizvainoti.

Pateicības

Par palīdzību sugas un putna dzimuma noteikšanā izsaku pateicību Ruslanam Matrozim un Valdim Rozem, kuram pienākas arī mans liels paldies par perfekti izgatavoto rubīnrīklītes izbāzni. Paldies Agrim Celmiņam par atsūtītajām literatūras kopijām un Dmitrijam Boiko par atļauju izmantot fotogrāfiju no tapušā putna izbāžņa, kas tagad glabājas Latvijas Dabas muzeja fondos un ir pieejams pētniekiem.

Literatūra

- Anon. 2016. Latvijas putnu sarakstu papildināja rubīnrīklīte. *Kas Jauns Avīze*, 17.11.2016.: 25.
- Clement P., Rose C. 2015. Robins and Chats. London, Christopher Helm, 688 p.
- Kazubiernis J. 2002. Latvijā jauna putnu suga – raibais zemesstrazds *Zoothera dauma*. *Putni dabā* 11.3: 2–3.
- Liepiņa L. 2016. Salacgrīvas novadā novērotas divas Latvijai nebijušas putnu sugas. *Auseklis*, 07.12.2016.: 3.
- Matrozis R., Smislovs V., Smislovs E. 2016. Par Sibīrijas peļķājītes *Prunella montanella* novērojumiem Lauteros. *Putni dabā* 2016/4: 14–16.
- Spuris Z. 1992. Zvirbuļveidīgo putnu (*Passeriformes*) latviskie nosaukumi. Rīga, Zinātne: 51.lpp.
- Strazds M., Baumanis J., Funts K. 2014. Holarktikas putnu nosaukumi latviešu valodā. *Putni dabā*. 4. pielikums: 84.
- Vilks K. 1986. Atmiņas par putniem. Rīga, Zinātne, 150 lpp.

Summary

The first record of a Siberian Rubythroat *Luscinia calliope* in Latvia /Juris Lipsbergs/
On 3 November 2016 during the bird ringing event at Lauteri (near Salacgrīva city, northern Latvia) a young female Siberian Rubythroat *Luscinia calliope* was caught in a mist net. The bird was in bad health and died shortly after. This was the first record of this species in Latvia. This specimen was prepared and is now stored in the Natural History Museum of Latvia.

Foto: P. Chong / wikipedia.org

Sibīrijas rubīnrīklītes
Luscinia calliope tēviņš.